

Book Review: *Sociolinguistics: An Introduction* By Reza Ghafar Samar

(2nd Edition). Tarbiat Modarres University Press, 2019. 435 pp. ISBN: 978-600-7589-45-8.

Kouros Saberi¹

1. Assistant Professor of Linguistics, English Language Department, Razi University, Kermanshah, Iran.
E-mail: saberi50k@yahoo.com

Article Info

ABSTRACT

Article type:

Research Article

Article history:

Received: 04 March 2022

Received in revised form:
06 March 2022

Accepted: 14 March 2021

Available online: 11 March
2022

Keywords:

Sociolinguistics,
book review,
Reza Ghaffar Samar.

"Sociolinguistics: An introduction" (2nd edition, 2019) is the result of decades of academic endeavor by Dr. Reza Ghaffar Samar in various fields of research, including second language acquisition (SLA), discourse analysis and sociolinguistics, published by Tarbiat Modares University Press. Ghaffar Samar is a former associate professor in the English language department of Tarbiat Modares University. He has published several books in English as well as many research articles in English or Persian. "Sociolinguistics: An introduction" is divided into four sections and fifteen chapters, and each chapter deals with one of the major topics in sociolinguistics with reference to research carried out on Iranian languages. In compiling this book, the author aimed to introduce the new trends and research lines in sociolinguistics to those who are interested, especially students in the field of linguistics. Due to the growing interest of the academic community in the study and research in the field of sociolinguistics, this brief writing is an attempt to introduce and review this book.

Cite this article: Saberi, K. (2022). Book Review: *Sociolinguistics: An Introduction* By Reza Ghafar Samar. *Research in Western Iranian Languages and Dialects*, 10 (1), 117-131.

© The Author(s).

Publisher: Razi University.

DOI: 10.22126/JLW.2022.7569.1626

معرفی و نقد کتاب مبانی جامعه‌شناسی زبان اثر رضا غفارثمر

(چاپ دوم)، انتشارات دانشگاه تربیت مدرس، (۱۳۹۸). ۴۳۵ صفحه. شابک: ۸-۴۵-۷۵۸۹-۶۰۰-۹۷۸

کوروش صابری^۱

۱. استادیار گروه زبان و ادبیات انگلیسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه رازی، کرمانشاه، ایران. رایانامه: saberi50k@yahoo.com

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله پژوهشی	کتاب مبانی جامعه‌شناسی زبان (چاپ دوم، ۱۳۹۸) حاصل چند دهه مطالعه، تدریس و پژوهش رضا غفارثمر در حوزه‌های گوناگون پژوهشی از جمله فراگیری زبان دوم، تحلیل کلام و زبان‌شناسی اجتماعی است که انتشارات دانشگاه تربیت مدرس آن را به چاپ رسانده است. رضا غفارثمر دانشیار سابق گروه آموزش زبان انگلیسی دانشگاه تربیت مدرس است. از مؤلف تاکنون چند عنوان کتاب به زبان انگلیسی ^۱ و همچنین مقاله‌های علمی و پژوهشی فراوانی به زبان انگلیسی و فارسی به چاپ رسیده است. کتاب مبانی جامعه‌شناسی زبان در چهار بخش و پانزده فصل تنظیم شده است و هر فصل به یکی از موضوعات عمده زبان‌شناسی اجتماعی با ارجاع به پژوهش‌های داخلی می‌پردازد. هدف از تألیف این کتاب معرفی گرایش‌ها و حیطه‌های نو پژوهشی در زبان‌شناسی اجتماعی به علاقه‌مندان به‌ویژه دانشجویان رشته زبان‌شناسی است. با توجه به اقبال روزافزون جامعه علمی و دانشگاهی به مطالعه و پژوهش در زمینه زبان‌شناسی اجتماعی، این نوشتار کوتاه کوششی در جهت معرفی و نقد این کتاب است.
تاریخ دریافت: ۱۳ اسفند ۱۴۰۰	
تاریخ بازنگری: ۱۵ اسفند ۱۴۰۰	
تاریخ پذیرش: ۲۰ اسفند ۱۴۰۰	
دسترسی آنلاین: ۱ فروردین ۱۴۰۰	
واژه‌های کلیدی:	
جامعه‌شناسی زبان، نقد کتاب، رضا غفارثمر.	

استناد: صابری، کوروش (۱۴۰۱). معرفی و نقد کتاب مبانی جامعه‌شناسی زبان اثر رضا غفارثمر. فصلنامه مطالعات زبان‌ها و گویش‌های غرب ایران، ۱۰(۱)، ۱۱۷-۱۳۱.

© نویسندگان.

ناشر: دانشگاه رازی

DOI: 10.22126/JLW.2022.7569.1626

۱. برای دیدن عنوان‌های آثار رضا غفارثمر، به بخش منابع انگلیسی مراجعه نمایید.

مقدمه

مبانی جامعه‌شناسی زبان (چاپ دوم) کتابی است از رضا غفارثرم که در سال ۱۳۹۸ به وسیله انتشارات دانشگاه تربیت مدرس به زیور چاپ آراسته شده است. چاپ اول این کتاب به وسیله همین انتشارات در سال ۱۳۹۶ منتشر شده است. این کتاب با زبانی ساده و صمیمی به ارائه موضوعات و مفاهیم بنیادی در حوزه زبان‌شناسی اجتماعی^۱ می‌پردازد. آن گونه که مؤلف در پیشگفتار کتاب آورده: «اگرچه امکان معرفی و بررسی همه مقوله‌های و شاخه‌های علمی مربوط به جامعه‌شناسی زبان در یک کتاب ممکن نبود، تمام سعی نویسنده این بوده است که موضوعات مهم در این کتاب گنجانده و خواننده‌های محترم با آنها آشنا شوند.» بر همین اساس مؤلف با الگو قرار دادن منابع شناخته‌شده خارجی و همچنین، همانطور که در پیشگفتار کتاب آمده، با راهنمایی گرفتن از پژوهشگران مطرح بین‌المللی همچون ویلیام لباو^۲، شانا پاپلک^۳ و جنت هولمز^۴، تلاش نموده تا موضوعات و مباحث اصلی زبان‌شناسی اجتماعی را به خوانندگان فارسی‌زبان معرفی و عرضه نماید. این کتاب می‌تواند هم برای دانشجویان رشته‌های مختلف علوم انسانی و علوم اجتماعی سودمند باشد و هم برای دانشجویان رشته زبان‌شناسی که واحد درسی «جامعه‌شناسی زبان» را می‌گذرانند. با توجه به اینکه کتاب مبانی جامعه‌شناسی زبان آن گونه که شایسته است هنوز مورد توجه قرار نگرفته و به جامعه زبان‌شناسی معرفی نشده است، این نوشتار کوتاه هدف خود را معرفی و بررسی این کتاب قرار داده است.

از ضرورت‌های زندگی اجتماعی نیاز به وجود یک نظام ارتباطی^۵ مشترک است و همان گونه که می‌دانیم زبان انسان پیچیده‌ترین نظام ارتباطی است که تا به امروز شناخته شده است. رابطه بین زبان و جامعه رابطه‌ای تنگاتنگ و عمیق است و مطالعه و بررسی این رابطه دوسویه موضوع رشته نورسته‌ای است که «جامعه‌شناسی زبان»^۶ یا «زبان‌شناسی اجتماعی»^۷ نامیده می‌شود. زبان‌شناسی اجتماعی یک حوزه پژوهشی میان‌رشته‌ای است که در چند دهه گذشته گسترش روزافزونی داشته است. از دهه ۱۹۶۰ میلادی و انجام پژوهش نوآورانه ویلیام لباو^۸ در جزیره مارتاز وین یارد^۹ اغلب به مثابه نقطه آغاز

1. Sociolinguistics
2. William Labov
3. Shana Poplack
4. Janet Holmes
5. communication system
6. sociolinguistics
7. Sociology of language
8. William Labov
9. Martha's Vineyard

زبان‌شناسی اجتماعی یاد می‌شود و بر ریشه‌های زبان‌شناختی، جامعه‌شناختی و انسان‌شناسانه این میان‌رشته تأکید می‌شود (غفارثر، ۱۳۹۸). هم‌راستا با شکوفایی و گسترش زبان‌شناسی اجتماعی در جهان غرب، توجه به این حوزه پژوهشی نوظهور در جامعه‌شناسی ایران نیز چشمگیر بوده است. در چند دهه گذشته، جامعه علمی و دانشگاهی شاهد تألیف چند عنوان کتاب (مدرسی، ۱۳۶۸؛ عبدالکریمی، ۱۳۹۶)، انتشار چند ترجمه (طباطبایی، ۱۳۷۶؛ پوینده، ۱۳۷۹؛ امینی، ۱۳۹۳)، انتشار فرهنگ توصیفی زبان‌شناسی اجتماعی (عبدالکریمی، ۱۳۹۲)، انتشار مقاله و نیز نگارش شمار قابل توجهی پایان‌نامه و رساله در سطح دانشگاه‌های کشور بوده است. در حقیقت، روند افزایش توجه و علاقه به موضوعات مورد پژوهش در حوزه زبان‌شناسی اجتماعی بیانگر اهمیت و کثرت مسائل اجتماعی-زبانی در جامعه چندزبانه و چندفرهنگی ایران است.

شناخته‌شده‌ترین و ماندگارترین اثری که تاکنون به زبان فارسی در معرفی زبان‌شناسی اجتماعی به نگارش درآمده کتاب «درآمدی بر جامعه‌شناسی زبان» نوشته یحیی مدرسی (۱۳۶۸) است که بیش از سه دهه از نگارش آن می‌گذرد و همچنان مورد استفاده محافل علمی و دانشگاهی است. چند عنوان ترجمه هم روانه بازار نشر شده است که برجسته‌ترین آنها «درآمدی بر جامعه‌شناسی زبان» نوشته رونالد وارداف^۱ (ترجمه رضا امینی، ۱۳۹۳) است. همچنین، مجموعه مقالات نادر جهانگیری (۱۳۷۸) با نام «زبان: بازتاب زمان، فرهنگ و اندیشه» دربردارنده شماری از مقالات مؤلف در گذر زمان در حوزه زبان‌شناسی اجتماعی با محوریت زبان فارسی است. در این بین، کتاب جدید مبانی جامعه‌شناسی زبان نوشته رضا غفارثر کوششی جدی از سوی مؤلف در معرفی هرچه بیشتر و عمیق‌تر مباحث بنیادی زبان‌شناسی اجتماعی در پیوند با جامعه و فرهنگ ایران است. آن‌گونه که غفارثر (۱۳۹۸) در پیشگفتار کتاب تأکید می‌کند «در این کتاب تلاش شده است موضوعات مهم و اساسی جامعه‌شناسی زبان با نگاهی مختصر به تحقیقات انجام شده در ایران و روی زبان فارسی معرفی شود». بنابراین، یکی از ویژگی‌های برجسته این کتاب تلاش مؤلف در پیوند دادن مباحث نظری با پژوهش‌های انجام شده داخلی پیرامون زبان‌های ایرانی و غیر ایرانی رایج در سرزمین ایران است. از دیگر ویژگی‌های این کتاب گستردگی و تنوع مطالب طرح شده در آن و همچنین پرداختن به موضوعات نو و تخصصی‌تر در حوزه زبان‌شناسی اجتماعی است که در دیگر کتاب‌های تألیف شده به زبان فارسی کمتر به آنها پرداخته شده است. از آن جمله می‌توان به «سیر تحول تاریخی جامعه‌شناسی زبان»، «ارکان اساسی نظریه‌های

جامعه‌شناسی زبان» و همچنین موضوعات «تنوع زبانی» یا آن‌گونه که نویسنده معادل‌سازی نموده «وارش‌های زبانی^۱»، «تغییر و تحول زبان‌ها^۲»، «زبان‌شناسی اجتماعی وارش‌گرا^۳» و «روش‌های تحقیق در جامعه‌شناسی زبان» اشاره کرد.

ساختار کتاب مبانی جامعه‌شناسی زبان

کتاب *مبانی جامعه‌شناسی زبان* در چهار بخش و پانزده^۴ فصل به زبان فارسی تنظیم شده است. بخش نخست کتاب به «مبانی» اختصاص داده شده است که شامل چهار فصل است. بخش دوم به «ابعاد اجتماعی زبان» می‌پردازد و آن‌هم دربردارنده چهار فصل است. بخش سوم «ابعاد زبان‌شناختی جامعه» نام دارد که مشتمل بر پنج فصل و بخش چهارم و پایانی با عنوان «روش‌های تحقیق» شامل دو فصل است. کتاب همچنین دارای فهرست مطالب، پیشگفتار، منابع، واژه‌نامه فارسی به انگلیسی، واژه‌نامه انگلیسی به فارسی و نمایه است. ناشر کتاب دانشگاه تربیت مدرس است که آن‌را در ۴۳۵ صفحه به قطع وزیری و جلد شومیز منتشر کرده است. چاپ و صحافی کتاب هم از کیفیت قابل قبولی برخوردار است. آنچه در پی می‌آید مروری کلی و کوتاه بر فصل‌های این کتاب است.

معرفی کتاب

فصل اول به قلمرو، محدوده و عناصر اصلی مطالعات جامعه‌شناسی زبان می‌پردازد. برخی از موضوعات عمده‌ای که در این فصل مطرح می‌گردند عبارتند از رابطه زبان و جامعه، سبک‌های گفتاری^۵، چندزبانگی^۶، احیای زبان‌ها^۷، تنوع (وارش) زبانی^۸ و تغییر زبانی^۹ در گذر زمان. یکی از موارد قابل توجهی که در این فصل مطرح شده موضوع تنوع (وارش) زبانی است که در سایر منابع فارسی موجود کمتر به آن پرداخته شده است.

فصل دوم به پیدایش و سیر تحول تاریخی جامعه‌شناسی زبان می‌پردازد. جامعه‌شناسی زبان یک مقوله میان‌رشته‌ای است که از رشته‌های مختلفی چون زبان‌شناسی، جامعه‌شناسی و انسان‌شناسی

1. language variation

2. language variation and change (LVC)

3. variationist sociolinguistics

۴. شایان گفتن است که بخش فهرست مطالب ناقص بوده و عنوان فصل‌های چهار و نیز پانزده در فهرست مطالب نیامده است.

5. language styles

6. multilingualism

7. language revitalization

8. variation

9. language change

سرچشمه گرفته است. اگرچه عقاید آنتوان میه^۱ به‌عنوان آغازی بر جامعه‌شناسی زبان پنداشته می‌شود، معمولاً از دهه ۱۹۶۰ میلادی به‌عنوان نقطه تولد این میان‌رشته یاد می‌شود.

فصل سوم با عنوان «جامعه‌شناسی زبان در ایران» به سابقه و پیشینه این رشته در ایران و همچنین به کوشش‌های پیشگامان در شناساندن زبان‌شناسی اجتماعی به جامعه علمی ایران می‌پردازد. همچنین موضوعاتی را که پژوهشگران ایرانی به آنها پرداخته‌اند بررسی و مرور می‌شوند. برای نمونه، به پژوهش‌ها و آثار پیشکسوتانی چون جزایری (۱۹۵۸) درباره حضور وام‌واژه‌های انگلیسی در زبان فارسی، بی‌من (۱۳۸۱) در مورد رابطه زبان فارسی و جامعه فارسی‌زبانان و مدرسی (۱۹۷۸) اشاره شده است.

فصل چهارم به ارکان اساسی نظریه‌های جامعه‌شناسی زبان اختصاص داده شده است. بنا به نظر مؤلف بخشی از مبانی نظری جامعه‌شناسی زبان بر مبنای زبان‌شناسی توصیفی^۲ اواسط قرن ۲۰ بنا نهاده شده است. در ادامه فصل به مبانی فلسفی رویکردهای مطلق‌گرا^۳ و وارث‌گرا^۴ شامل چارچوب‌های فلسفی هگلی^۵ و دکارتی^۶ پرداخته می‌شود و چنین استنتاج می‌شود که «جامعه‌شناسی زبان هم از جنبه تاریخی و هم از جنبه موضوعات تحقیقی خودش با اصول و مبانی دیدگاه فلسفه هگلی انطباق دارد و بر این اصول متکی است» (غفارثمر، ۱۳۹۸: ۸۵).

فصل پنجم به وارث‌های زبانی و نظریه وارث‌شناسی^۷ اختصاص داده شده است. پرداختن به این موضوع در زبان‌شناسی چندان متداول نبوده و مکتب‌های متفاوت از جمله مکتب زبان‌شناسی زایشی موضوع وارث‌های زبانی را به دلایل مختلف نادیده انگاشته‌اند. انجام پژوهش‌های جدی و منظم در این حوزه به دهه ۱۹۶۰ و لباو برمی‌گردد. پژوهش‌های لباو در جزیره مارتاز وین‌یارد (۱۹۶۳)، در شهر نیویورک (۱۹۶۶) و همچنین پژوهش بر روی انگلیسی سیاهپوستان آمریکا^۸ (۱۹۷۳) از جمله نمونه‌های کلاسیک این حوزه پژوهشی است که بعداً الگوی سایر زبان‌شناسان اجتماعی مانند ترادگیل^۹ (۱۹۷۴) قرار گرفت. طرح این موضوع نو از جمله نکات مثبت این کتاب محسوب می‌شود.

1. Antoine Meillet
2. descriptive linguistics
3. Categorical
4. Variationist
5. Hegelian
6. Cartesian
7. variation theory
8. African American Vernacular English (AAVE)
9. Trudgill

فصل ششم کتاب به بحث جنسیت و زبان می‌پردازد. بر اساس پژوهش‌های زبان‌شناسی در جوامع مختلف انسانی چنین به نظر می‌رسد که گفتار زنان و مردان از یکدیگر متفاوت است. این تفاوت‌ها گاه مختصر و جزئی است و معمولاً کسی متوجه آنها نمی‌شود و گاه فاحش و کلی است و ممکن است حتی به‌طور آگاهانه به کودکان آموخته شود (نک. ترادگیل، ۱۳۷۶). در این فصل ضمن پرداختن به تفاوت‌های زبانی بین زنان و مردان (به‌ویژه با تکیه بر پژوهش‌های داخلی)، کوشش می‌شود تا به دلایل احتمالی این تفاوت‌ها از جمله عوامل تربیتی (رویکرد تفاوت^۱)، عوامل اجتماعی (رویکرد تسلط^۲) و نیز دیدگاه‌های جدیدتر پرداخته شود.

فصل هفتم به رابطه بین سن و زبان می‌پردازد. سن به‌عنوان یک متغیر غیر زبانی (اجتماعی^۳) نقش مهمی در پیدایش گوناگونی و تنوع زبانی در سطح جوامع زبانی دارد (نک. مدرسی، ۱۳۶۸). معمولاً افراد در سنین مختلف دارای رفتارهای زبانی متفاوتی هستند و هر دوره سنی، ویژگی‌های خاص زبانی خود را دارد. در این فصل غفارثمر (۱۳۹۸) دوره‌های مختلف سنی را به چهار دوره کودکی، نوجوانی و اوان جوانی، جوانی و بزرگسالی و همچنین کهنسالی دسته‌بندی می‌کند و ویژگی‌های زبانی هر دوره را با توجه به پژوهش‌های خارجی و داخلی برمی‌شمارد.

فصل هشتم به چرایی تغییر و تحول زبان‌ها می‌پردازد و این پرسش مهم مطرح می‌شود که آیا زبانی که نوجوانان امروز به کار می‌برند زبان نسل آینده خواهد بود. در ارتباط با علاقه زبان‌شناسان اجتماعی به پدیده تغییر زبانی^۴ مؤلف می‌نویسد: «بررسی نحوه و شیوه‌های تغییر در زبان‌ها و عوامل موثر در این تغییرات یکی از مشغله‌های اصلی جامعه‌شناسان زبان به‌ویژه وارث‌شناسان^۵ را تشکیل می‌دهد زیرا گفته می‌شود که تغییرات زبانی نتیجه وارث‌های موجود در زبان است.» همچنین، در این فصل به چگونگی یا مکانیسم تغییر زبانی پرداخته می‌شود و دلایل و عوامل تغییر زبانی برشمرده می‌شوند. از جمله دلایل سنتی تغییر زبانی ساده‌سازی است که شامل کوتاه کردن کلمات، ادغام، حذف، مخفف‌سازی و مانند آنهاست. از عوامل نقشی یا کارکردی به‌عنوان دلیل دیگر برای تغییر زبانی یاد شده است. همچنین از زنان به‌عنوان کسانی که روند تغییر زبانی را پیش می‌برند یاد می‌شود.

1. difference approach
2. dominance approach
3. social variable
4. language change
5. variationists

فصل نهم به بحث چالش برانگیز زبان و هویت^۱ می‌پردازد. زبان نه تنها نشانگر هویت ما است، بلکه سازنده آن نیز هست. بنا به گفته غفارثر، «تحقیق روی نقش زبان در تشکیل و ابراز هویت‌های فردی و اجتماعی، هنوز هم بسیار داغ است.» در این فصل ضمن ارائه تعریفی از «هویت» و «هویت زبانی» به ارتباط زبان با هویت‌های فردی، اجتماعی، ملی، قومی و دینی پرداخته می‌شود. همچنین در ارتباط با چندگانگی هویتی و نظریه‌هایی درباره جنبه‌های زبانی هویت، به دو نظریه انطباق کلامی^۲ هاوارد جایلز^۳ و نیز نظریه لوپیچ و تالبوره-کلر^۴ اشاره می‌شود.

فصل دهم به سیاست‌گذاری^۵ و برنامه‌ریزی زبانی^۶ اختصاص یافته است. در نگاه نخست چنین به نظر می‌رسد که اینها موضوعاتی کلان بوده و صرفاً در مقیاس ملی و در سطح دولت‌ها مطرح می‌شوند، اما اگر نیک بنگریم، آن‌گونه که غفارثر (۱۳۹۸) مطرح می‌کند، اولین سیاست‌گذاری‌ها و برنامه‌ریزی‌های زبانی در درون خانواده‌ها شکل و قوام می‌گیرد. در واقع در محیط‌های چندزبانه و چندفرهنگی، پدر و مادرها باید تصمیم بگیرند که با توجه به سیاست‌ها و برنامه‌هایی که برای کودکشان در ذهن دارند، کودک در معرض کدام زبان یا گویش قرار بگیرد و کدامیک را بیاموزد. آن‌گونه که در این فصل مطرح می‌شود، تعریف‌های متفاوتی برای سیاست‌گذاری زبان و نیز برنامه‌ریزی زبانی و رابطه آنها با یکدیگر ارائه شده است. بنا به غفارثر (۱۳۹۸: ص. ۲۱۵) «در مجموع می‌توان گفت سیاست‌گذاری‌های زبانی بیشتر به اتخاذ تصمیم‌های آگاهانه و اغلب صریح و روشنی مربوط می‌شود که حکومت‌ها برای رسیدن به اهداف خاصی می‌گیرند و سپس برای رسیدن به این اهداف به برنامه‌ریزی‌های مناسب زبانی اقدام می‌کنند.» در ادامه همین بحث و در فصل یازدهم کتاب به انواع برنامه‌ریزی زبان پرداخته شده و برای آن اقسامی آورده شده است که عبارتند از برنامه‌ریزی کوتاه مدت، میان مدت و بلند مدت (از لحاظ زمان)، برنامه‌ریزی خرد و کلان^۷ (از لحاظ حوزه دربرگیرندگی جمعیتی یا جغرافیایی) و همچنین برنامه‌ریزی صریح یا رسمی^۸ و برنامه ریزی غیرمصرح یا ضمنی^۹.

فصل‌های دوازدهم و سیزدهم به ترتیب به موضوع تماس زبان‌ها و بازتاب‌های زبانی چندزبانگی

1. language & identity
2. Speech Accommodation Theory
3. Howard Giles
4. Le Page & Tabouret-Keller
5. language policy
6. language planning
7. micro & macro language planning
8. explicit or official
9. implicit or tacit

می‌پردازد. از جمله موضوعات پراهمیت مورد توجه زبان‌شناسی اجتماعی «تماس زبانی»^۱ است که از پیامدهای پدیده آن می‌توان به پدیده‌هایی چون وام‌گیری زبانی^۲، تداخل زبانی^۳، همگرایی زبانی^۴، تغییر زبان^۵ و دوزبانگی/چندزبانگی^۶ اشاره نمود (مدرسی، ۱۳۳۸). دوزبانگی یا چندزبانگی از مهم‌ترین مسائل زبانی در دنیای امروز است و بسیاری از جوامع و کشورها با این پدیده در سطوح مختلف درگیر هستند. با توجه به پیچیدگی مفهوم دوزبانگی، در این فصل، انواع گوناگون دوزبانگی معرفی شده است. در ادامه فصل به بازتاب‌های اجتماعی چندزبانگی، برنامه‌ریزی زبانی و چندزبانگی، معیارهای انتخاب زبانی که افراد چندزبانانه در ارتباط با دیگران در نظر می‌گیرند، پرداخته می‌شود. همچنین یکی از مسائل مرتبط با چندزبانگی که به آن پرداخته می‌شود حفظ^۷ یا وانهادن^۸ زبان‌ها و گونه‌های زبانی در سطح جوامع گوناگون بشری است. در ادامه همین موضوع و در فصل سیزدهم به بازتاب‌های زبانی چندزبانگی از جمله پدیده کدگرانی^۹ پرداخته شده است. در همین ارتباط پدیده کدگرانی تعریف شده، تاریخچه و انواع آن معرفی شده است.

فصل‌های چهاردهم و پانزدهم به ترتیب به «روش‌های تحقیق در جامعه‌شناسی زبان» و نیز «روش‌های تجزیه و تحلیل و پردازش داده‌ها در جامعه‌شناسی زبان» اختصاص یافته است. یکی از نوآوری‌های مؤلف در این کتاب توجه به موضوع پراهمیت روش‌های تحقیق در زبان‌شناسی اجتماعی است که در سایر کتاب‌های تألیف شده فارسی نادیده گرفته شده است. مطالب این بخش راهنمای عملی و کاربردی خوبی برای آن‌دسته از دانشجویانی است که قصد انجام پژوهش در حوزه زبان‌شناسی اجتماعی را دارند.

نکاتی چند درباره مبانی جامعه‌شناسی زبان

هیچ نوشته‌ای از ایراد و خطا مصون نیست و بنابراین ویرایش و بازبینی هر متنی پیش از انتشار ضروری است. در این قسمت با رعایت اختصار به پاره‌ای از ایرادات، نقص‌ها و خطاهای موجود در کتاب پرداخته می‌شود.

1. linguistic contact
2. linguistics borrowing
3. linguistic interference
4. language convergence
5. language shift
6. bilingualism/multilingualism
7. maintenance
8. shift
9. code-switching

۱- ضبط نادرست اعلام: همان‌گونه که دانسته است، ضبط اعلام یا روش نگارش اسامی خاص در منابع فارسی غالباً دچار آشفتگی و چندگونگی است (صدیق‌بهبزادی، ۱۳۸۱). در این متن نیز شیوه ثبت نام‌های لاتین به خط فارسی در برخی موارد نادرست است و به نحوه تلفظ نام‌های خاص در زبان مبدا توجه نشده است. برای نمونه، Georg^۱ که یک نام آلمانی است به اشتباه «جورج» ضبط شده است (صفحه ۳۷). تلفظ نام Georg در زبان آلمانی به صورت «گئورگ» نزدیک‌تر است و بنابراین این نام خاص باید به شکل «گئورگ» نوشته شود. نام آلمانی Weinreich^۲ به صورت «واینرایک» ضبط شده، اما صورت صحیح‌تر آن «واین‌رایش» است (صفحه ۴۲). به همین ترتیب نام خانوادگی Fasold^۳ به صورت «فزولد» ثبت شده، حال آنکه ضبط صحیح‌تر آن به زبان فارسی «فاسولد» است (صفحه ۱۰۶). به همین ترتیب، Ager^۴ به صورت «آگر» ضبط شده است، اما ضبط «ایگر» صحیح‌تر است.

۲- غلط‌های تایپی و اشتباهات املائی: از جمله نارسایی‌های کتاب وجود غلط‌های تایپی و اشتباهات املائی قابل ملاحظه در متن است. برای نمونه، در صفحه ۴۵ ذیل عنوان شبکه‌های اجتماعی سطر چهار، کلمه «هیات» اشکال املائی و دستوری دارد. شکل صحیح آن باید «هیئت‌های» باشد. در همان صفحه ذیل عنوان هویت و ارتباط آن با زبان عبارت «مارتاز وین‌یارد^۵» به اشتباه «مارتازوین یارد» تایپ شده است. در صفحه ۴۶ «محتوی زبان» نوشته شده درحالی‌که صورت صحیح آن باید «محتوای زبان» باشد. در صفحه ۷۲ پارگراف دوم سطر نهم، به جای «کرده» به اشتباه «داده» آورده شده است. در صفحه ۷۵ پارگراف اول سطر سوم به جای «تکواژ^۶» به اشتباه «تک‌واج» نوشته است. در صفحه ۱۹۴ پارگراف اول سطر هشتم به جای «عامدانه» به اشتباه «عاملانه» نوشته شده است. در صفحه ۲۱۰ به جای «نمونه» به اشتباه «نونه» نوشته شده است. در صفحه ۲۲۰ پارگراف آخر سطر سوم به جای «محدوده» به اشتباه «محدود» نوشته شده است. در صفحه ۳۱۴ پارگراف آخر سطر اول به جای «زمان واقعی^۷» به اشتباه «زبان واقعی» نوشته شده است. در صفحه ۳۱۶ پارگراف اول سطر پانزده به جای «کردن» به اشتباه «کرده» نوشته شده است.

1. Georg Wenker
2. Ureil Weinreich
3. Ralph W Fasold
4. Dennis E. Ager
5. Martha's Vineyard
6. morpheme
7. real time

۳- عدم یکدستی در فاصله‌گذاری و عدم رعایت دستور خط فارسی: در رسم‌الخط فارسی رعایت فاصله و نیم‌فاصله بنا به دلایل گوناگون از جمله زیبایی متن و همچنین فهم درست خواننده از متن ضروری است. در سراسر متن کتاب نمونه‌های فراوانی برای عدم رعایت فاصله و نیم‌فاصله دیده می‌شود. برای مثال در صفحه ۴۷، سطر دوم، «رایانه‌ای» به صورت «رایانه ای» نوشته شده است. در صفحه ۱۰۹ سطر اول، «متغیرها» به صورت «متغیرها» آمده است. در صفحه ۱۰۱، «لهجه‌ای» به صورت «لهجه ای» نوشته شده است. همچنین، در همین صفحه «حوزه‌ها» به صورت «حوزه ها» آورده شده است. در صفحه ۱۱۱، «می‌نامد» به صورت «می نامد» نوشته شده است.

۴- خطا در تدوین فهرست مطالب: فهرست مطالب کتاب با دقت تنظیم نشده و در آن خطاهایی چند مشاهده می‌شود. در فهرست مطالب، عنوان دو فصل از کتاب درج نشده است. فصل چهارم با عنوان «ارکان اساسی نظریه‌های جامعه‌شناسی زبان» و همچنین فصل پانزدهم با عنوان «روش‌های تجزیه و تحلیل و پردازش داده‌ها» از قلم افتاده است. همچنین شماره صفحات در فهرست دارای نقص است، مثلاً در فهرست مطالب در مقابل عنوان «مصاحبه گروهی» شماره صفحه ۳۲۹ درج شده، اما شماره درست ۳۳۱ است. در مقابل عنوان «نوع داده‌ها و جمع‌آوری آن‌ها» شماره صفحه ۳۲۳ درج شده، اما ۳۲۱ صحیح است. در مقابل عنوان «مصاحبه انفرادی» ۳۲۶ درج شده، اما ۳۲۴ درست است. در مقابل «روش تحقیق در جامعه‌شناسی زبان» شماره صفحه ۳۰۹ درج شده، اما، ۳۱۱ صحیح است.

۵- خطاها و سهوهای علمی: در چندین قسمت از کتاب مطالبی بیان شده است که از نظر دانش زبان‌شناسی نادرست هستند و وجود این موارد بیانگر این واقعیت است که کتاب از نظر علمی به درستی ویرایش و بازبینی نشده است. در اینجا به چند نمونه اشاره می‌شود:

۱-۵- مؤلف در کاربرد درست برخی اصطلاحات تخصصی مانند واکه^۱ و همخوان^۲ دچار خطا شده و این اصطلاحات را به‌طور نادرست به‌کار برده است. در صفحه ۱۱، مؤلف چنین آورده است: «برای مثال، حذف واکه /ب/ در آخر کلمه تب در عبارت «تب‌بر» به دلیل همنشینی آن با یک واکه مشابه در این عبارت است و گرنه در عبارت «تب‌دار» چنین اتفاقی نمی‌افتد». برخلاف نوشته مؤلف، واج /b/ در آخر کلمه تب یک «همخوان» است و نه یک «واکه».

۲-۵- در صفحه ۱۵۵ کتاب چنین ادعا شده است که «حذف /ه/ از افعالی مانند «همی رفتم» تغییری

1. vowel

2. consonant

است که طی سالیان گذشته در زبان فارسی رخ داد و اکنون در زبان فارسی ماندگار شده است.^۱ از دیدگاه زبان‌شناسی تاریخی در فارسی میانه، «همی» در مقام قید زمان و به معنای «همیشه» به کار می‌رفته است. پس از ظهور اسلام و طی قرون اولیه هجری، «همی» ماهیت مستقل خود را از دست داده است و برای بیان استمرار در پیش یا پس فعل به کار رفته است. «همی» به عنوان پیشوند فعلی به تدریج بر اثر سایش آوایی^۱ به «می» تبدیل شده است (نغزگوی کهن، ۱۳۸۷). بنابراین برخلاف نظر مؤلف، روند تبدیل «همی» به «می» در زبان فارسی یک تغییر زبانی تاریخی است که «طی سالیان گذشته» صورت نگرفته است.

۳-۵- در صفحه ۱۸۰، زبان لکی به عنوان ترکیبی از لری و کردی (لری + کردی) معرفی شده که این ادعا از دیدگاه بیشتر زبان‌شناسان معاصر ایرانی بی‌پایه و نادرست است. در حقیقت، دبیرمقدم (۱۳۹۲) در کتاب *رده‌شناسی زبان‌های ایرانی*، لکی را به عنوان زبانی مستقل و جدا از کُردی و لُری طبقه‌بندی کرده است.

۴-۵- در صفحه ۱۸۱، برای توضیح تبدیل «تهران» به «تهرون» در گونه فارسی تهرانی توضیح نادرستی ارائه شده است. بر اساس متن کتاب، «اگر در گویش تهرانی، تهران به تهرون تبدیل می‌شود همین فرایند در صورت امکان به همه محیط‌هایی که /v/ بعد از /r/ و قبل از /n/ می‌آید تعمیم داده می‌شود.» مؤلف، به جای این توضیح غیر علمی، می‌توانست این تغییر زبانی را که به نام «ارتقای واکه» یا «افراشتگی واکه^۲» شناخته می‌شود با کمک یک قاعده^۳ اجبی بیان کند^۴ یا مثلاً گفته شود: واکه^۵ باز /a/ پیش از همخوان‌های خیشومی^۶ /m,n/ به واکه^۷ بسته /u/ تبدیل می‌شود.

۶- عدم استناد به منبع: در صفحه ۱۲۸ در اشاره به تفاوت‌های زبانی بین زنان و مردان فارسی‌زبان، بدون ارجاع و استناد به منبع مشخصی چنین ادعا شده که مردان و زنان در تلفظ واج‌هایی مانند /r/ یا /ش/ با یکدیگر تفاوت‌هایی دارند. نکته دیگر اینکه، برای بازنمایی آواها و واج‌های یک زبان از الفبای آوایی آمریکای شمالی^۶ یا الفبای آوایی بین‌المللی^۷ استفاده می‌شود که البته الفبای آوایی بین‌المللی رایج‌تر است

1. phonetic attrition
2. vowel raising
3. phonological rule
4. [+back, +low] ---> [+high] / ___C[+nas]
5. nasal consonants
6. North American Phonetic Alphabet (NAPA/APA)
7. International Phonetic Alphabet (IPA)

(نک. مدرسی قوامی، ۱۳۹۶).

۷- عدم توجه به سبک نوشتاری: در روند ترجمه و یا تألیف کتاب آگاهی و اطلاع از سبک‌های گوناگون نوشتاری اهمیت فراوانی دارد. سبک نگارش یک رمان یا نمایشنامه از سبک نگارش یک کتاب علمی و آموزشی بسیار متفاوت است. بنابراین، با توجه به موضوع و محتوای کتاب‌های علمی و دانشگاهی که معمولاً دارای سبک توضیحی^۱ هستند، پرهیز از شخصی نمودن نوشتار امری ضروری است. در متن کتاب *مبانی جامعه‌شناسی زبان*، مؤلف در چند جای مختلف از جمله صفحات ۹۰، ۹۷، ۹۹ و ۳۱۳ خواننده را به‌طور مستقیم مورد خطاب قرار داده و از لفظ «خواننده محترم» استفاده می‌نماید که مناسب سبک نوشتاری علمی نیست. همچنین، در صفحه ۲۸۰ خط اول کلمه «کلاس» به کار رفته که با توجه به رعایت سبک، بهتر بود که از واژه‌های پذیرفتنی فارسی چون «شأن» یا «منزلت» استفاده می‌شد.

۸- انتخاب معادل‌های نامناسب برای کلمات و اصطلاحات تخصصی: از جمله ضرورت‌های بومی‌سازی هر دانشی توجه به واژه‌های تخصصی آن علم و یافتن و ساختن معادل‌های بومی مناسب برای آنهاست. معادل‌های فارسی انتخاب شده در کتاب در مجموع مناسب هستند، اما به‌طور طبیعی در برخی جاها سهوهای مشاهده می‌شود که نیازمند مذاقه و باریک‌بینی بیشتری است. برای نمونه در صفحات ۴۱ و ۴۲ کتاب، برای اصطلاح تخصصی *language contact* معادل «برخورد زبانی» انتخاب شده که معادل صحیح‌تر برای آن همان «تماس زبانی» است. در حقیقت، آنچه در پیرامون تأثیر و تأثر متقابل زبان‌ها گفته می‌شود، با عبارت «تماس بین زبان‌ها» بهتر بیان می‌شود تا «برخورد و مواجهه» بین آن‌ها که در بردارنده بار معنایی منفی است. همچنین، در صفحه ۴۳ کتاب برای اصطلاحات تخصصی *restricted code* و نیز *elaborated code* معادل‌های «زبان پست» و «زبان والا» انتخاب شده که به نظر می‌رسد با توجه به منظور برنشتاین^۲ (۱۹۶۶)، برابری «رمزگان محدود» و «رمزگان گسترده» (عبدالکریمی، ۱۳۹۲) مناسب‌تر باشند.

۹- در صفحه ۱۹ در برابر کلمه انگلیسی *variation* معادل فارسی «وارش» به کار رفته، اما هیچ اشاره‌ای به منبع این واژه نشده است. پیش‌تر برای این اصطلاح تخصصی برابری «تنوع» و «گوناگونی» انتخاب شده است (نک. یحیی مدرسی، ۱۳۶۸)، اما به نظر می‌رسد که معادل «وارش» برای نخستین بار در رساله دکتری باشه‌آهنگر (۱۳۹۶) و همچنین در مقاله‌ای با عنوان «تماس زبانی و دگردیسی فارسی باستان»

1. explanatory style

2. Basil Bernard Bernstein

دبیرمقدم، منش زاده و باشه‌آهنگر، ۱۳۹۶) به کار رفته باشد. بهر حال با توجه به اهمیت این اصطلاح در زبان‌شناسی اجتماعی، بهتر بود که مؤلف مرجع این معادل را برای پیگیری علاقه‌مندان در پاورقی معرفی می‌کردند.

نتیجه‌گیری

در چند دهه گذشته آثار قابل توجهی در زمینه زبان‌شناسی به زبان فارسی ترجمه یا تألیف شده است. یکی از الزامات تحقق بومی‌سازی دانش زبان‌شناسی در ایران، یافتن و یا ساختن معادل‌های فارسی مناسب در برابر واژه‌های فنی زبان‌شناسی است که غالباً به زبان انگلیسی است. کتاب مبانی جامعه‌شناسی زبان در همین راستا کوشش نموده تا برابری فارسی مناسبی برای واژه‌های تخصصی زبان‌شناسی اجتماعی انتخاب و ارائه نماید که به نوبه خود گامی ارزشمند محسوب می‌شود. نکته مثبت دیگر این است که مؤلف کوشش نموده تا بین موضوعات مطرح شده در کتاب و پژوهش‌های داخلی پیوند برقرار نموده و از این طریق پیگیری بحث‌ها و موضوعات را برای خواننده فارسی‌زبان آسان‌تر و جذاب‌تر نماید. از دیگر ویژگی‌های این کتاب گستردگی و تنوع مطالب طرح شده در آن و همچنین پرداختن به موضوعات نو و تخصصی‌تر در حوزه زبان‌شناسی اجتماعی است. در پایان، خواندن این کتاب به علاقه‌مندان و دانشجویان رشته‌های زبان‌شناسی، جامعه‌شناسی و مردم‌شناسی توصیه می‌شود و امید می‌رود تا در چاپ‌های آینده با ویرایش و بازبینی دقیق کتاب نقص‌ها و ایرادهای نگارشی، ویرایشی و محتوایی آن برطرف شده و زمینه بهتری برای استفاده علاقه‌مندان از این کتاب فراهم شود.

منابع

باشه‌آهنگر، حامد (۱۳۹۶). *تحلیلی‌شدگی از فارسی باستان به میانه*. رساله دکتری زبان‌شناسی، دانشگاه علامه طباطبایی، تهران.

بی‌من، ویلیام (۱۳۸۱). *زبان، منزلت و قدرت در ایران*. مترجم: رضا ذوقدارمقدم. تهران: نشر نی.
ترادگیل، پیتر (۱۳۷۶). *زبان‌شناسی اجتماعی: درآمدی بر زبان و جامعه*. مترجم: محمد طباطبایی. تهران: آگاه.
جهانگیری، نادر (۱۳۷۸). *زبان: بازتاب زمان، فرهنگ و اندیشه*. تهران: آگاه.

دبیرمقدم، محمد (۱۳۹۲). *رده‌شناسی زبانهای ایرانی*. تهران: سمت.
صدیق‌بهبزادی، ماندانا (۱۳۸۱). *شیوه‌نامه ضبط اعلام*. فرهنگستان زبان و ادب فارسی: نشر آثار.
عبدالکریمی، سپیده (۱۳۹۲). *فرهنگ توصیفی زبان‌شناسی اجتماعی*. تهران: علمی.
عبدالکریمی، سپیده (۱۳۹۶). *درآمدی بر زبان‌شناسی اجتماعی*. تهران: آوای خاور.

غفارثمر، رضا (۱۳۹۸). *مبانی جامعه‌شناسی زبان*. چاپ دوم. تهران: دانشگاه تربیت مدرس.

کالوه، لویی ژان (۱۳۷۹). *درآمدی بر زبان‌شناسی اجتماعی*. مترجم: محمدجعفر پوینده. تهران: نقش جهان.

مدرسی، یحیی (۱۳۶۸). *درآمدی بر جامعه‌شناسی زبان*. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.

مدرسی قوامی، گلناز (۱۳۹۶). *راهنمای آوانویسی و واج‌نویسی زبان فارسی*. تهران: دانشگاه علامه طباطبائی.

نغزگوی کهن، مهرداد (۱۳۸۷). بررسی فرایند دستوری‌شدگی در فارسی جدید. *دستور، ویژه‌نامه نامه فرهنگستان*. (۴)، ۲۴-۳.

وارداف، رونالد (۱۳۹۳). *درآمدی بر جامعه‌شناسی زبان*. مترجم: رضا امینی. تهران: نشر بوی کاغذ و پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.

References

- AbdulKarimi, S. (2013). *A Descriptive Dictionary of Sociolinguistics*. Tehran: Elmi Publication (In Persian).
- AbdulKarimi, S. (2017). *An introduction to Sociolinguistics*. Tehran: Avay-e Khavar (In Persian).
- Bashe Ahangar, H. (2017). *Analyticalization from Old Persian to Middle Persian*. PhD. Dissertation, Allameh Tabataba'i University (ATU), Tehran (In Persian).
- Beeman, W. O. (2002). *Language, Status and Power in Iran* (translated by Reza Moghaddam Kiya). Tehran: Ney Publication (In Persian).
- Bernstein, B. (1966). Elaborated and Restricted Codes: An Outline. In S. Lieberman (Eds.), *Explorations in Sociolinguistics* (pp. 126-133). Indiana University Press.
- Calvet, L. J. (2000). *La Sociolinguistique* (translated by Mohammad-Ja'far Pouyandeh). Paris: Presses Universitaires de France (In Persian).
- Dabir-Moghaddam, M. (2013). *Typology of Iranian Languages*. Tehran: SAMT (In Persian).
- Ghfar Samar, R. (2010). *Aspects of Second Language Speech: a Variationist Perspective*. Publishing house: VDM Verlag Dr. Müller.
- Ghfar Samar, R. (2019). *Sociolinguistics: An Introduction* (2nd Edition). Tarbiat Modarres University Press (In Persian).
- Ghfar Samar, R. and A. Baghdasarian (2005). *English for the Students of Industrial and Organisational Psychology*. Teheran: SAMT Publications.
- Jahangiri, N. (1999). *Language: Reflection of Time, Culture and Thought* (Collection of Articles). Tehran: Agah Publication (In Persian).
- Jazayery, Mohammad Ali (1958). *English Loanwords in Persian: A Study in Language and Culture*. PhD Thesis, University of Texas at Austin.
- Labov, W. (1963). The social motivation of a sound change. *Word* 19: 273-309.
- Labov, W. (1966). *The Social Stratification of English in New York City*. Washington, D.C.: Center for Applied Linguistics.
- Labov, W. (1973). *Language in the Inner City: Studies in the Black English Vernacular*. Philadelphia, Pennsylvania: University of Pennsylvania Press.
- Modaressi-Tehrani, Y. (1978). *A sociolinguistic analysis of modern Persian*. Unpublished

- Ph.D. dissertation, Department of Linguistics, University of Kansas.
- Modarresi Ghavami, G. (2017). *A Guid to Transcribing Persian*. Tehran: Allameh Tabataba'i University Publication (In Persian).
- Modarresi, Y. (1999). *An Introduction to Sociolinguistics*. Tehran: Institute for Humanities & Cultural Studies (In Persian).
- Naghzguy-Kohan, M. (2008). *Studying Grammaticalization in New Persian*. *Dastour* 4, 3-24 (In Persian).
- Seddig Behzadi, M. (2002). *ShivehNameh Zabt-e A'lam*. Iranian Academy of Persian Language and Culture, Asar Publication (In Persian).
- Trudgill, P. (1974). *The social Differentiation of English in Norwich*. Cambridge: CUP.
- Trudgill, P. (1997). *Sociolinguistics: An Introduction to Language and Society* (translated by Mohammad Tabataba'ii). Tehran: Agah Publication (In Persian).
- Wardhaugh, R. (2014). *An Introduction to Sociolinguistics* (translated by Reza Amini). Tehran: Institute for Humanities & Cultural Studies (In Persian).